

Luuk Esser en Corinne Dettmeijer-Vermeulen

Mr. L.B. Esser is onderzoeker bij de Nationaal Rapporteur en als buitenpromovendus verbonden aan de Universiteit Leiden. Mr. C.E. Dettmeijer-Vermeulen is Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen en voormalig vice-president van de rechtbank Den Haag.

Een nieuw beoordelingsschema voor het bewijs van uitbuiting buiten de seksindustrie?

Van aardbeien en telefoon-abonnementen

In de rechtspraak wordt verschillend omgegaan met zaken van uitbuiting buiten de seksindustrie. Vooral over de vraag hoe art. 273f lid 1 onder 4 Sr moet worden uitgelegd, bestaat geen eenduidigheid. Deze bijdrage gaat nader in op de verschillende uitleg die rechters geven aan subonderdeel 4. Daarbij wordt in het bijzonder gekeken naar twee recente uitspraken, van het hof Arnhem-Leeuwarden en de rechtbank Zeeland-West-Brabant.

Ten tijde van de verruiming van de strafbaarstelling van mensenhandel naar vormen van uitbuiting buiten de seksindustrie in 2005 had de strafwetgever weinig beeld bij de prevalentie ervan in Nederland.¹ Een verkennend onderzoek, uitgevoerd op instigatie van de Minister van Justitie, waarschuwde weliswaar voor de kwetsbaarheid van personen in de

uitdijende informele economie, maar de onderzoekers hadden weinig aanwijzingen om aan te nemen dat uitbuiting in Nederland voor zou komen.²

¹ *Kamerstukken II* 2003/04, 29291, 3, p. 18.

² J.P. van der Leun & L. Vervorm, *Slavernij-achtige uitbuiting in Nederland*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004. Zie ook Nationaal Rapporteur Mensenhandel, Mensenhandel. Vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur, Den Haag: BNRM 2007, p. 207 e.v.

We leven inmiddels in een andere tijd. Het mensenhandelconcept heeft het afgelopen decennium niet alleen in materieel-strafrechtelijke zin een verruiming doorgemaakt, ook de bereidheid om nieuwe fenomenen onder het bereik van de mensenhandelenoemer te brengen is gegroeid.³ Een voorbeeld daarvan zijn de zaken waarin het gaat om het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen.

Niet elke rechter brengt deze gedraging evenwel onder de noemer van mensenhandel. In twee recente zaken, die in dit artikel worden besproken, komt dit in volle omvang naar voren. In beide zaken staat de verdachte terecht voor het dwingen van meerdere personen om telefoonabonnementen voor hem af te sluiten. In het arrest van het hof Arnhem-Leeuwarden⁴ komt het niet tot een veroordeling voor mensenhandel, in het vonnis van de rechtbank Zeeland-West-Brabant wel (vier jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf).⁵

Art. 273f lid 1 onder 4 Sr

De rechtsvraag die in deze zaken steeds voorlag is of het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen uitbuiting, en dus mensenhandel, oplevert in de zin van art. 273f lid 1 onder 4 Sr. Daarin is strafbaar gesteld degene die:

"(...) een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt."

Over het toepassingsbereik van deze norm bestaat als gezegd geen eenduidigheid in de rechtspraak.⁶ Het dispuut spitst zich toe op de vraag of voor een bewezenverklaring volstaat dat de bestanddelen in de delictsoomschrijving zijn vervuld (een *extensieve benadering*) of dat daarvoor meer is vereist, bijvoorbeeld dat apart nog moet worden vastgesteld of sprake was van uitbuiting (een *restrictieve benadering*). De kennelijk gevoelde noodzaak om een apart (impliciet) bestanddeel in te lezen, en dus een extra bewijshorde op te werpen, kan worden verklaard door de ruime bewoordingen waarin subonderdeel 4 is gesteld en de brede interpretatie die aan de dwangmiddelen

De wetsgeschiedenis biedt weinig aanknopingspunten voor wie zoekt naar een helder antwoord op de vraag welke benadering juridisch het meest zuiver is.

in art. 273f lid 1 onder 1 Sr is meegegeven.⁷ Machielse heeft er wel op gewezen dat ook de eetpiraat, die onder valse voorwendselen een bestelling plaatst, als mensenhandelaar kan worden aangemerkt.⁸ Immers, hij wist het horecapersoneel door misleiding tot het verrichten van diensten te bewegen. Ook de dwangmiddelen 'misbruik van een kwetsbare positie' en 'misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht' worden in de rechtspraak ruim geïnterpreteerd.

De wetsgeschiedenis biedt weinig aanknopingspunten voor wie zoekt naar een helder antwoord op de vraag welke benadering juridisch het meest zuiver is. Op het eerste gezicht lijkt de extensieve benadering de

beste papieren te hebben. De ruime reikwijdte van de norm was namelijk het uitgangspunt van de wetgever toen hij art. 250ter (oud) Sr, de voorloper van subonderdeel 4, introduceerde (in 1988). De bepaling zag toen uitsluitend nog op uitbuiting in de seksindustrie en had tot doel elke vorm van gedwongen tewerkstelling in de prostitutie als mensenhandel strafbaar te stellen.⁹ Het feit dat bij gedwongen sekswerk de aard van het werk maakt dat per definitie de lichamelijke integriteit in het geding is, maakte dat het toepassingsbereik van de norm ook daadwerkelijk samenviel met de gedragingen die de strafwetgever beoogde aan te pakken.¹⁰ Eerst bij de uitbreiding van subonderdeel 4 naar niet-seksuele vormen van uitbuiting, onder invloed van internationale ontwikkelingen, is discussie ontstaan over de potentieel ruime reikwijdte van de norm.¹¹ Overigens zijn er ook passages die erop wijzen dat de wetgever geen al te extensieve norm voor ogen had. Zo wordt in de memorie van toelichting van art. 273a (oud) Sr¹² als voorbeeld van uitbuiting genoemd *"een extreem lange werkweek tegen onevenredig lage betaling onder slechte werkomstandigheden"* [vet auteurs].¹³

Rechtspraak

De rechtspraak waarin de rechtsvraag voorligt hoe art. 273f lid 1 onder 4 Sr moet worden geïnterpreteerd, heeft zich gestaag uitgebreid. Soms kiest de rechter voor de hiervoor beschreven extensieve benadering, waarin uitsluitend het bewijs van de bestanddelen volstaat voor een bewezenverklaring. Gedwongen tewerkstelling levert in deze gevallen per definitie uitbui-

3 Het betreft hier overigens een internationale tendens. Zie daarover het lezenswaardige artikel van J.A. Chuang, 'Exploitation creep and the unmaking of human trafficking law', *The American Journal of International Law* 2014, p. 609-649.

4 Hof Arnhem-Leeuwarden 4 december 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:9415.

5 Rb. Zeeland-West-Brabant 23 juli 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:4870.

6 Zie daarover uitgebreid L.B. Esser & C.E. Dettmeijer-Vermeulen, 'Mensenhandel op een tweesprong. De omgang van rechters met de ruim geformuleerde delictsoomschrijving van artikel 273r lid 1 sub 4 Sr', *DD* 2014/48, p. 512-528. Zie ook S.M.A. Lestrade & C.R.J.J. Rijken, 'Mensenhandel en uitbuiting nader bepaald', *DD* 2014/64, p. 665-681.

7 Zie daarover uitgebreid Lestrade & Rijken, *a.w.*, p. 674-675.

8 Noyon/Langemeijer/Rommelink, art. 273f Sr, aant. 6.

9 *Kamerstukken II* 1988/89, 21027, 3.

10 H. de Jonge van Ellemeet, D. Korvinus & D. Koster, 'Mensenhandel: de achtergronden en omtrekken van het begrip "uitbuiting" in art. 273a Sr', *Trema* 2006, p. 286-290. Zie bijv. ook een recente overweging van de rechtbank Noord-Nederland van 13 mei 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:2306: *"Wanneer sprake is van gedwongen tewerkstelling in de seksindustrie, volgt uit de jurisprudentie dat per definitie sprake van uitbuiting is, nu de lichamelijke integriteit van het slachtoffer hierbij altijd in het geding is."*

11 De Jonge van Ellemeet, Korvinus & Koster, *a.w.*

12 Het huidige art. 273f Sr.

13 *Kamerstukken II* 2003/04, 29029, 3, p. 18.

ting op, ongeacht de aard van het werk of de omstandigheden waaronder dat werk moest worden verricht. Zo kwamen de rechtbank Haarlem en het hof 's-Gravenhage eerder tot een veroordeling voor mensenhandel in een zaak waarin de verdachte uitsluitend door middel van misleiding personen had bewogen tot het afsluiten van telefoonabonnementen.¹⁴ In een arbeidsuitbuitingszaak die werd behandeld door de rechtbank Overijssel komt de rechter tot een gelijksoortige uitleg. In die zaak ging het om een aardbeienteler die Poolse en Slowaakse arbeiders die zich in een kwetsbare positie bevonden had tewerkgesteld en gehuisvest op zijn bedrijf. Voor de beoordeling van het bewijs van subonderdeel 4 wordt uitsluitend gekeken naar het gebruik dat de verdachte maakte van de kwetsbare, persoonlijke situatie waarin de werknemers zich bevonden (onder andere afkomstig uit een arm land, schulden). Niet wordt apart getoetst of sprake was van uitbuiting. Ook naar de omstandigheden waaronder werd gewerkt, gaat geen aandacht uit.¹⁵ Eenzelfde uitleg wordt gevolgd in een vonnis van de rechtbank Rotterdam waarin personen werden gedwongen om te werken in het paprikateeltbedrijf van verdachte.¹⁶

Twee recente zaken: een nieuw beoordelings-schema voor de bewezenverklaring van subonderdeel 2?

Waar in eerdere uitspraken nog wordt gekozen voor een extensieve uitleg van subonderdeel 4 gooit de rechter het in twee recente zaken over een andere boeg.¹⁷ Opnieuw staat de vraag ter beoordeling of het onder dwang laten afsluiten van telefoonabonnementen mensenhandel oplevert. Het hof komt niet tot een veroordeling, de rechtbank wel. Het essentiële verschil lijkt daarbij echter niet te liggen in de verschillende interpretatie van subonderdeel 4, maar in de uiteenlopende feitencomplexen waarvan in deze zaken sprake was. Beide instanties houden namelijk een restrictieve lezing van subonderdeel 4 aan, in die zin dat voor het bewijs van deze mensenhandelvorm méér vereist is dan louter het vervuld zijn van de delictsbestanddelen. Zo oordeelt het hof dat uit de wetsgeschiedenis niet blijkt dat het de wetgever voor ogen stond aan art. 273f lid 1 onder 4 Sr een ruimere strekking te geven dan dat hiermee uitbuiting wordt strafbaar gesteld.

Waar in eerdere uitspraken nog wordt gekozen voor een extensieve uitleg van subonderdeel 4 gooit de rechter het in twee recente zaken over een andere boeg.

Nadat uitbuiting als impliciet bestanddeel van subonderdeel 4 is aangemerkt, zet het hof vervolgens uiteen welke implicaties dat met zich brengt. Volgens het hof heeft het inlezen van 'uitbuiting' tot gevolg:

"(...) dat aan de in de delictsomschrijving (en in de tenlastelegging) voorkomende termen, 'het verrichten van arbeid of diensten' een zodanige uitleg wordt gegeven dat het gaat om arbeid en/of diensten die vanwege hun aard (zoals prostitutiewerkzaamheden) en/of omstandigheden waaronder die werkzaamheden worden verricht (bijvoorbeeld geen betaling, lange werkdagen etc.) – in combinatie met een in artikel 273f lid 1 onder 1 genoemd middel – een situatie van uitbuiting opleveren."

Vanzelfsprekend zal voor het aannemen van uitbuiting, conform de delictsomschrijving, altijd sprake moeten zijn van een dwangmiddel. Maar het louter dwingen of bewegen van iemand om zich tot bepaald werk beschikbaar te stellen, is naar het oordeel van het hof niet genoeg om van uitbuiting te kunnen spreken. Daarvoor zal ook moeten komen vast te staan dat ofwel de aard van het werk de uitbuiting met zich brengt dan wel andere omstandigheden waaronder het werk geschiedde. Voor de beantwoording van de vraag wanneer de aard van het gedwongen werk met zich brengt dat sprake is van uitbuiting geeft het hof geen helder afgebakend criterium. Wel oordeelt het hof dat het afsluiten van telefoonabonnementen "niet zonder meer is aan te merken als arbeid of dienst tot het verrichten waarvan iemand wordt gedwongen of bewogen zich beschikbaar te stellen". Andere voorbeelden worden niet genoemd. Te denken valt evenwel aan andersoortige werkzaamheden waarbij de lichamelijke en/of geestelijke integriteit per definitie in het geding is, zoals in sommige gevallen van criminele uitbuiting. Daarbij worden mensen gedwongen tot het plegen van strafbare feiten, zoals het smokkelen van drugs. Het gaat hier, in elk geval in sommige situaties, om een dienst die lichamelijke risico's met zich brengt. Bij het onder dwang plaatsen van bolletjes bijvoorbeeld zal per definitie sprake zijn van schending van de lichamelijke integriteit. Ook brengt elke vorm van criminele uitbuiting het risico met zich dat de gedwongene wordt vervolgd en bestraft voor de strafbare feiten die hij onder dwang moest begaan.

Ook als de aard van het werk niet per definitie tot dat oordeel leidt, kan toch sprake zijn van uitbuiting. In deze gevallen is de vraag of van uitbuiting sprake is geweest afhankelijk van de omstandigheden waaronder de werkzaamheden werden verricht. Het moge inmiddels duidelijk zijn dat uitsluitend naar de omstandigheden behoeft te worden 'uitgeweken' indien het werk waartoe iemand zich beschikbaar stelde *buiten* de seksindustrie plaatsvond. Omstandigheden die in dit kader van belang zijn, zijn volgens het hof de aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor de betrokkene

14 Rb. Haarlem 8 december 2010, ECLI:NL:RBHAA:2010:BO8985; hof 's-Gravenhage 25 augustus 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BR5629.

15 Rb. Overijssel 19 november 2013, ECLI:NL:RBOVE:2013:2951.

16 Hoewel de rechtbank in deze zaak een extensieve uitleg aan subonderdeel 4 lijkt te geven, wordt in dit vonnis wel uitgebreid stilgestaan bij de omstandigheden waaronder de werknemers moesten werken. Rb. Rotterdam 22 juli 2014, nr. 10/993003-14 (niet gepubliceerd).

17 Zie voor twee zaken waarin ook voor een restrictieve uitleg van subonderdeel 4 wordt gekozen hof Amsterdam 7 november 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY3257 en hof Den Haag 6 september 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:3398. Zie voor een uitgebreider overzicht Lestrade & Rijken, a.w. en Esser & Dettmeijer-Vermeulen, a.w.

Aarben plukken door een grote ploeg plukkers en pluksters van allochtone afkomst (Cambodja, Polen, Turkije). Foto: Peter Blok/Hollandse Hoogte

meebracht en het economisch voordeel dat daarmee door de tewerksteller is behaald.¹⁸ De aard van het werk komt hier dus terug, al zal dit aspect – juist omdat naar de omstandigheden moet worden uitgeweken – een minder grote rol spelen. Voor de toets van de andere factoren kunnen weinig harde uitgangspunten worden geformuleerd. Hoelang moeten werkzaamheden hebben geduurd om uitbuiting op te leveren? Dat zal vooral van de context afhangen en de samenhang met de andere omstandigheden. Wel lijkt uit het oordeel van het hof duidelijk te worden dat niet steeds aan alle omstandigheden hoeft te worden voldaan. Als de werkzaamheden excessief lang hebben geduurd, behoeft minder aandacht uit te gaan naar het behaalde economisch voordeel of de andere beperkingen die de tewerkstelling met zich bracht. In dezelfde lijn oordeelt de rechtbank Zeeland-West-Brabant. Daarin had de verdachte meerdere slachtoffers, onder andere door bedreiging, gedwongen om telefoonabonnementen voor hem af te sluiten. Gelijk het hof oordeelt ook de rechtbank dat bij “(...) het onder dwang afsluiten van telefoonabonnementen (...) de aard van de verrichte diensten en de omstandigheden waaronder deze zijn verricht op zich niet direct in de richting van uitbuiting” wijzen. Na vastgesteld te hebben dat bij

uitbuiting fundamentele mensenrechten in het geding zijn, overweegt de rechtbank dat de situatie van voldoende “ernst en gewicht” moet zijn om uitbuiting en dus mensenhandel op te leveren. De rechtbank overweegt:

“Bij de beantwoording van de vraag of van een uitbuitingssituatie sprake is, is in de eerste plaats van belang de mate van dwang waardoor iemand zich beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten. In de tweede plaats zijn van belang de aard van de arbeid of de te verrichten dienst, de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en het economisch gewin dat hiermee door de verdachte is behaald. Daarbij geldt dat hoe groter de dwang, hoe minder gewicht de overige omstandigheden in de schaal behoeven te leggen om van een uitbuitingssituatie te kunnen spreken; er is sprake van ‘communicerende vaten.’”

Ook in het oordeel van de rechtbank levert gedwongen tewerkstelling pas uitbuiting op als aan andere vereisten is voldaan. Anders dan het hof kijkt de rechtbank daarbij niet alleen naar de aard van het werk, het behaalde economisch voordeel en de omstandigheden waaronder moest worden gewerkt, maar wordt ook de mate van dwang als grond toegevoegd. Op zich is dit opmerkelijk. Immers, ligt de dwang niet reeds in het bewijs van *gedwongen* tewerkstelling besloten? Onderscheid moet hier echter worden gemaakt tussen het bewijs van het dwangmiddel enerzijds en de rol die het dwangmiddel speelt in het kader van de beoordeling van uitbuiting anderzijds. In laatstgenoemde zin volstaat niet

¹⁸ Het hof ontleent de criteria aan een standaardarrest van de Hoge Raad inzake uitbuiting buiten de seksindustrie. De overwegingen daarin zagen echter primair op de uitleg die aan het ‘oogmerk van uitbuiting’ in subonderdeel 1 moet worden gegeven. Het hof verklaart de door de Hoge Raad gegeven criteria nu ook expliciet van toepassing op de uitleg van subonderdeel 4. HR 27 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7099 (*Chinese horeca*).

alleen het bewijs van dwang, maar speelt ook de mate, en dus de aard en ernst van de aangewende dwang, een rol. Voor het bewijs van het dwangmiddel doet dat echter niet ter zake. Iemand enkel misleiden of het misbruik maken van overwicht of een kwetsbare positie levert een dwangmiddel op – ongeacht de mate waarin dat middel werd gebruikt.

De bewezenverklaring geeft vervolgens inzicht in de feiten die de rechtbank van belang acht bij de beoordeling van de mate van dwang. In deze zaak had de verdachte steeds contact gelegd met zijn slachtoffers via mensen die zij kenden, waardoor de verdachte een 'schijnveiligheid' had gecreëerd. Bij de eerste kennismaking namen zij plaats op de achterbank van de auto van verdachte. Onder het geven van instructies omtrent de telefoonabonnementen reed verdachte hard en was hij op *"dreigende en intimiderende manier"* aanwezig. De situatie was volgens de rechtbank extra bedreigend omdat zich in de auto ook handlangers van de verdachte bevonden en een gummiknuppel zichtbaar aanwezig was. Verdachte heeft sommige slachtoffers daarmee ook bedreigd. Ook dreigde hij familie van de slachtoffers iets aan te doen. De slachtoffers waren veel jonger dan verdachte. Sommigen van hen hadden bovendien een laag IQ of leden aan een psychische aandoening. Het zijn uiteindelijk deze omstandigheden die het oordeel opleveren dat de mate van dwang van een 'zodanig gewicht' is, dat sprake is van uitbuiting. De rechtbank overweegt voorts dat de overige omstandigheden gelet op de mate van dwang, minder zwaar (behoeven te) wegen (communicerende vaten).¹⁹

De rechtbank zet haar oordeel nadrukkelijk af tegen dat van het hof in het arrest dat hiervoor is besproken.²⁰ Anders dan de rechtbank kwam het hof niet tot bewezenverklaring van geweld of verbale bedreigingen. Van 'noemenswaardige beperkingen' aan de kant van de slachtoffers was naar het oordeel van het hof geen sprake. Zo hadden de slachtoffers ook zelf aan het afsluiten van de abonnementen verdiend. Terecht overweegt de rechtbank wel dat dit op zichzelf geen grond is om geen uitbuiting aan te nemen; als een dwangmiddel is bewezen doet immers de instemming van een slachtoffer met de uitbuiting niet ter zake.²¹

Anders dan het hof Arnhem-Leeuwarden voegt de rechtbank Zeeland-West-Brabant ook de mate van dwang als grond toe. Op zich is dit opmerkelijk. Immers, ligt de dwang niet reeds in het bewijs van gedwongen tewerkstelling besloten?

Uit verschillende overwegingen van de rechtbank ('gevoelens van angst', 'het gevoel' dat zij niet aan de macht van de verdachte konden ontsnappen) valt op te maken dat bij de beoordeling van de mate van dwang niet beslissend is of de gevoelde dreiging en dwang reëel zijn. Veeleer gaat het ook om de subjectieve gevoelens die de verdachte door zijn handelen bij de slachtoffers teweeg heeft gebracht, dus om de reële *gevoelde* dreiging of dwang. De beoordeling van de 'mate van dwang' is dus niet alleen een 'objectief gebeuren', maar ziet ook op de gevoelens van het slachtoffer. Dikwijls zal voor een goede beoordeling van de mate van dwang moeten worden gekeken naar de verhoudingen tussen verdachte en het slachtoffer en hun 'gezamenlijke' geschiedenis.

Conclusie

Twee recente uitspraken werpen meer licht op de wijze waarop de rechter omgaat met het bewijs van uitbuiting welke zich voordoet buiten de seksindustrie. In de

uitspraken is voor het bewijs van mensenhandel als omschreven in art. 273f lid 1 onder 4 Sr gedwongen tewerkstelling (het vervuld zijn van de delictsbestanddelen) alleen niet genoeg. In de uitspraken wordt een impliciet bestanddeel 'uitbuiting' in de delictsom beschrijving ingelezen. Het gevolg van deze uitspraken is dat, naast de vaststelling van tewerkstelling onder dwang, ook moet komen vast te staan of:

- de aard van de gedwongen arbeid/diensten de uitbuiting met zich brengt;
- zo niet, of andere omstandigheden dat oordeel wél kunnen rechtvaardigen.

Waar het werken in de prostitutie onder dwang altijd uitbuiting oplevert, is daarvan bij werk buiten de seksindustrie niet altijd sprake. Hoewel het in de uitspraken ontbreekt aan een duidelijk criterium aan de hand waarvan kan worden vastgesteld welk gedwongen werk naar zijn aard uitbuiting oplevert, wordt wel duidelijk dat het afsluiten van telefoonabonnementen daar op zichzelf genomen niet onder valt. Bij de beoordeling van andere gevallen kan de mate waarin de lichamelijke en geestelijke integriteit is geschonden een rol spelen. In dit artikel werd criminele uitbuiting genoemd, zoals het smokkelen van drugs. Het gaat, in elk geval in sommige situaties om een dienst die lichamelijke risico's met zich brengt. Bij het onder dwang moeten plaatsen van bolletjes in het lichaam zal bijvoorbeeld per definitie sprake zijn van schending van de lichamelijke integriteit. Ook brengt elke vorm van criminele uitbuiting het risico met zich dat de gedwongene wordt vervolgd en bestraft voor de strafbare feiten die hij onder dwang moest begaan.

19 Zie over het idee van de communicerende vaten ook de lezenswaardige conclusie van A-G Knigge bij het *Chinese horeca*-arrest. HR 27 oktober 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI7099.

20 Voor het verkrijgen van meer inzicht in de toepassing van het wetsartikel is dat overigens een toe te juichen techniek.

21 Vgl. art. 2 lid 4 Richtlijn nr. 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, Pb. EU L 101/1.

Ook als de aard van het gedwongen werk niet per definitie uitbuiting met zich brengt, kan sprake zijn van uitbuiting. De uitbuiting zal in die gevallen niet worden geconstitueerd door de aard van de gedwongen werkzaamheden, maar door de overige omstandigheden waaronder deze geschieden. Factoren die in dit verband een rol spelen, zijn de mate van dwang waarvan sprake was, de duur van de werkzaamheden, het economisch voordeel dat door de tewerksteller is behaald en de beperkingen die dat voor de tewerkgestelde met zich bracht. Via de band van de 'mate van dwang' kwam de rechtbank in het hiervoor besproken vonnis toch tot een veroordeling voor mensenhandel voor het onder dwang laten afsluiten van telefoonabonnementen.

De laatste jaren is in de rechtspraak te zien geweest dat verschillend wordt omgegaan met zaken van uitbuiting buiten

De beoordeling van de 'mate van dwang' is niet alleen een 'objectief gebeuren', maar ziet ook op de gevoelens van het slachtoffer.

de seksindustrie, meer in het bijzonder de vraag op welke wijze art. 273f lid 1 onder 4 Sr moet worden uitgelegd. De twee besproken uitspraken bieden meer inzicht in de uitgangspunten die de rechter aanlegt bij de beoordeling van deze zaken. Het blijft evenwel wachten op de Hoge Raad. In zowel het besproken arrest als een arrest uit 2013²² is een cassatieschriftuur ingesteld die is toegespitst op de uitleg van art. 273f lid 1 onder 4 Sr. In afwachting van een beslissing uit de Kazernestraat geven de hiervoor besproken uitspraken een stevige voorzet.

22 Hof Den Haag 6 september 2013, ECLI:NL:GHSGR:2013:3398.